Täysistunto

Torstai 1.10.2020 klo 15.59—17.51

4. Oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2019
Kertomus K 12/2020 vp

Lähetekeskustelu

Ensimmäinen varapuhemies Antti Rinne: Lähetekeskustelua varten esitellään päiväjärjestyksen 4. asia. Puhemiesneuvosto ehdottaa, että asia lähetetään perustuslakivaliokuntaan.

Keskustelu

17.11 **Valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöysti** (esittelypuheenvuoro): Arvoisa puhemies! Oikeuskanslerin valtiosääntöisenä päämääränä on turvata valtiosääntömme perusperiaatteiden ja valtiojärjestyksen perusarvojen toteutuminen. Tehtävä korostuu poikkeusoloissa, ja poikkeusoloissa punnitaan oikeusvaltion ja demokratian kestävyys ja toimivuus.

Nyt käsittelyyn tuleva oikeuskanslerin kertomus toiminnastaan valmisteltiin vielä tavanomaisissa oloissa. Kertomustekstin valmistuessa osoittautui Maailman terveysjärjestö WHO:n asiantuntija-arvioissa jo aikaisemmin yleisellä tasolla varoitellun eläimistä ihmisiin leviävän pandemian aiheuttajaksi koronavirusta. Niinpä kertomuksemme sisältää oikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin ylimääräisen puheenvuoron. Siinä esitän ajatuksia oikeusvaltion turvaamisesta ja laillisuusvalvonnasta päivitettynä kuluvan vuoden huhtikuun 15. päivälle. Nyt olemme taas tilanteessa, jossa epidemia on kiihtymässä. Poikkeusolojen ja poikkeuksellisen tilanteen ennakollinen säädösvalvonta on ollut työläs ja hyvin nopeatempoinen tehtävä valtioneuvoston oikeuskanslerin ylimpään hallitusvaltaan kohdistuvassa riippumattomassa laillisuusvalvonnassa.

Moderni laillisuusvalvonta on valtiollisen ja viranomaistoiminnan tukena, mutta se edustaa kansalaisten näkökulmaa ja on kansalaisten kanssa jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Se puuttuu virheisiin ja laiminlyönteihin oma-aloitteisesti. Laki myös edellyttää, että viranomaiset toimivat hyvän hallinnon mukaisessa yhteistyössä toisten viranomaisten kanssa ja käyttävät tehokkaasti ja ripeästi toimivaltuuksiaan ihmisten suojaamiseksi. Tämä on olennaista, kun alueellisilla ja paikallisilla viranomaisilla on ensisijaisen tärkeä rooli. Tähän tematiikkaan palataankin varmasti aikanaan vuoden 2020 kertomuksessa.

Demokratian toimivuudelle ovat tärkeitä parlamentaariset sovinnaissäännöt. Hallituksen vaihtuessa eroa pyytänyt hallitus toimii toimitusministeristönä uuden hallituksen nimittämiseen asti. Toimitusministeristön rooli ja toimivalta ovat normaalia rajoitetummat, koska se ei perustuslaissa edellytetyllä tavalla nauti eduskunnan luottamusta. Kertomusvuonna 2019 toimitusministeristö toimi hallituksena poikkeuksellisesti jo ennen eduskuntavaaleja ja tavanomaista pidempään. Oikeuskanslerilla on keskeinen rooli toimitusminis-

teristön ja sen jäseninä toimivien ministereiden toimivallan arvioinnissa, ja kertomusvuonna tämä aiheutti runsaasti työtä toimitusministeristön toimikauden pituuden lisäksi ja siksi, että monien asioiden valmistelussa ei ollut varauduttu hallituksen aikaisempaan eroamiseen. Olen puheenvuorossani kertomuksessa koonnut asiaryhmittäin yhteen tulkinnat toimitusministeristön roolista ja toimivallasta.

Laillisuusvalvonnan perustehtävän voi nähdä yhdistelmäksi oikeusvaltion asiakkaiden, ihmisten palvelua ja siinä tehtävää vuoropuhelua sekä oma-aloitteisia toimia oikeusvaltion suojaamiseksi ja kehittämiseksi. Oikeusvaltion ongelmat ovat usein rakenteellisia, lainsäädäntöä, hallinnon ohjausta ja voimavaroja, tietojärjestelmiä ja toimintakulttuuria koskevia kysymyksiä. Ne ulottavat vaikutuksensa suureen ihmisjoukkoon. Ongelmat tulevat usein parhaiten esiin yksittäisten ihmisten kokemusten kautta. Kaikki vuoropuhelu ei ole rakenteellisten tai oikeudellisten kysymysten kannalta merkityksellistä, silti sillä on suuri merkitys oikeusvaltion, yhteiskuntarauhan ja yksilöiden oikeudenmukaisuuden kokemuksen kannalta.

Arvoisa puhemies! Tuomioistuinten ja viranomaistoiminnan laillisuusvalvonnassa saatiin kertomusvuonna aikaan paljon hyvää. Kantelut lisääntyvät edelleen, ja niissä on yhä monimutkaisempia asiakokonaisuuksia. Olemme kuitenkin pystyneet säilyttämään toimintakykymme hyvänä. Ratkaisimme enemmän kanteluita edellisenä vuonna. Käsittelyajat pysyvät edelleen kohtuullisina.

Oikeuteen ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu myös mahdollisuus saada asiantuntevaa ja luotettavaa oikeudellista apua. Asianajajien ja julkisen oikeusavustajan luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien valvonnassa on kasvava asiamäärä, ja siinä on kiinnitetty erityistä huomiota kuulemisten huolelliseen toteuttamiseen ja oikeudenkäyntiavustajan riittävään osaamiseen.

Arvoisa puhemies! Käsittelyyn tulevassa kertomuksessa on useita teema-artikkeleita perus- ja ihmisoikeuksien sekä yleensä oikeuden toteutumisesta ja toteutumisen kipukohdista. Ne toivottavasti palvelevat eduskuntaa lainsäätäjänä suomalaisen yhteiskunnan kehittämisessä.

17.15 **Kristiina Salonen sd:** Arvoisa puhemies! Vuoden 2018 teemana oli lastensuojelu, mutta lastensuojelu nousi esille erityisesti tässä oikeuskanslerin vuosikertomuksessa, ja siitä haluan minäkin puhua.

Huomiot ovat suorastaan järkyttäviä mutta eivät valitettavasti yllättäviä. Lastensuojelun resurssipulat ja ongelmat ovat olleet tiedossa jo pitkään. Muutama viikko sitten julkaistussa lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportissa todettiin, että lastensuojelussa on tällä hetkellä ainakin kahdentuhannen työntekijän vaje. Vuosikertomuksen mukaan pätevistä sosiaalityöntekijöistä on kunnissa pulaa ja lastensuojelun työntekijät kokevat, että resursseja ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi siihen, että he pystyisivät hoitamaan työnsä kunnolla. Esimerkiksi lastensuojelun sijaishuoltopaikkoihin ei kyetä tekemään valvontakäyntejä riittävästi.

Lastensuojelun vaativassa sijaishuollossa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja työn liiallinen kuorma näkyvät karulla tavalla. Esimerkiksi viime vuonna Ylen tekemässä selvityksessä jopa 50 lastensuojelulaitosta tai ammatillista perhekotia on saanut aluehallintovirastoilta ja eduskunnan oikeusasiamieheltä huomautuksia epäkohdista. Sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa selvittää riittävästi, miten heidän sijoittamansa lapsi voi sijoituspaikassaan ja onko siellä kaikki niin kuin pitäisi. Sijoittaminen oman kodin ulkopuolelle on jo-

kaiselle lapselle ja nuorelle iso ja rankka muutos, joka vaikuttaa koko elämään. Sosiaalityöntekijä voi parhaimmillaan lisätä turvan tunnetta sijoitetulle lapselle.

Arvoisa puhemies! Kuten oikeuskanslerin kertomuksessakin todetaan, voivat poikkeusolot luoda vielä uusia vakavia vaikeuksia haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten perusoikeuksien toteutumiselle näiden entisten ongelmien lisäksi. Lastensuojelun rakenteelliset ongelmat voivat kertaantua. Lähikontaktien välttäminen voi tehdä sosiaalityöntekijän yhteydenpidon lapseen mahdottomaksi. Esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia ei moniammatillisessa yhteistyössä ole välttämättä pystytty tekemään tänä aikana. Korona siis vain pahentaa tilanteita entisestään, kun tilanteeseen puuttuminen pitkittyy.

Lastensuojelun kenttä on oireillut jo pitkään liiallisen työkuorman vuoksi. Kertomuksessa esille nostetut asiat ovat pysähdyttäviä. Toivon, että valiokunta keskittyy tähän omassa työssään. Lisäksi lastensuojelulain uudistuksella on kiire. Olemme todenneet, että tavoitteena olisi, että vuodesta 2022 alkaen yhdellä sosiaalityöntekijällä voisi jatkossa olla enintään 35 lasta asiakkaana. Lastensuojelun on osoitettava pikimmiten riittävät resurssit ja työntekijät, sillä lapsemme eivät ehdi odottamaan.

17.19 **Mari Holopainen vihr:** Arvoisa puhemies! Kiitos oikeuskanslerin kertomuksesta. Työ- ja elinkeinoministeriön osalta useat huomiot kohdistuvat kaivoslain muutoksiin. Sivulla 59 tuodaan esiin, että saamelaiskäräjien kuuleminen laiminlyötiin, sivulla 61 tuodaan esiin ongelmallisena se, että työ- ja elinkeinoministeriö päätti hankkia kaivosyhtiöitä edustaneelta asianajotoimistolta selvityksen kaivoslainsäädännön muutostarpeista, ja täällä on muitakin huomioita kyseiseen toimialaan liittyen.

On tärkeää, että varmistamme sen, että kansalaisten luottamus ministeriöiden toimintaan säilyy ja hyvää hallintotapaa ja lainsäädäntöä noudatetaan. Riippumaton lainvalmistelu on myös demokratian edellytys. Sellaisissa valtioissa, joissa yritykset pääsevät lainsäädäntöä liiaksi muovaamaan ja sanelemaan, on vakavia rakenteellisen korruption ongelmia, ja sellaiseen valtioon, sellaiselle tielle me emme halua joutua — ainakaan tämän enempää, kun täällä näitä huomioita on jo valitettavasti tehty.

On kyseenalaista, voivatko sellaiset yritykset, joilla on suora taloudellinen intressi, olla mukana lainvalmistelussa. Nythän on meneillään myös selvityspyyntö, mahdollisesti useampia, nykyisestä kaivoslain valmistelusta, jossa työryhmässä on useampikin kaivosyhtiö suoraan, sellaisia yhtiöitä, joiden taloudelliseen tulokseen tämän tulevan lainsäädännön muutokset suoraan vaikuttavat. Usean kansainvälisen määritelmän mukaan tällainen tilanne on aivan suora rakenteellisen korruption muoto, ja olisikin kiinnostavaa saada laajempi selvitys siitä, miten suomalainen lainsäädäntö ja lainsäädännön valmistelu pystyvät välttämään tällaisen epätoivotun tilanteen jatkossa. On selvää, että asianomaisia tulee kuulla, mutta on eri asia, jos he ovat valmistelemassa lainsäädäntöä, joka heitä koskee.

Tämä varmastikin koskettaa myös muita toimialoja tavalla tai toisella. Olisi varmasti herättänyt myös huolta, jos vaikkapa viime kaudella, kun sote-palveluiden ulkoistamista ja sote-palveluiden markkinamallia pohdittiin ja valmisteltiin, siellä työryhmässä sitten suoraan tätä lakiluonnosta olisi ollut kirjoittamassa joku näistä suurista terveyden alan yrityksistä, vaikkapa Mehiläinen tai Terveystalo tai ihan mikä tahansa näistä yrityksistä.

Nyt sitten tämä tilanne on tässä meidän silmiemme edessä kaivoslain valmistelun osalta, elikkä siellä on mukana tekemässä luonnosta niitä yhtiöitä, joilla on suora taloudellinen intressi. Toki sitten myös viranomaisten toiminnan pitää olla luotettavaa, ja jos esiintyy hyvin voimakkaasti sellaisia merkkejä, että siellä ei toimita hyvän hallintotavan mukaisesti,

niin toki sitten koko kansakunnan intressinä on puuttua siihen. Toivon mukaan myös sitten saadaan kattavat selvitykset siitä, onko toimittu asianmukaisesti.

Lainvalmisteluun täytyy olla meidän kansalaisten luottamus, ja tässä vuoden 2019 kertomuksenkin osalta voidaan todeta, että tämän kyseisen toimialan osalta tässä ei olla onnistuttu.

17.23 **Kristiina Salonen sd:** Arvoisa puhemies! Unohtui nostaa vielä yksi tärkeä asiakokonaisuus, joka tässä kertomuksessa nousee lastensuojelussa esiin mutta koskee kyllä meillä suuremmalta osin myöskin vanhus- ja vammaispalveluita, terveydenhuoltoa ylipäänsäkin, nimittäin kyse on omavalvonnasta. Täällä todetaan, että omavalvonta ei korvaa valvontaa, ja nostetaan esille se, että kun yksistään viranomaiset eivät voi valvoa palveluiden asianmukaisuutta, niin ratkaisuksi on tarjottu omavalvontaa. Siihen perustamme paljon nyt, myöskin tulevaa sote-uudistustakin, oikeastaan kaikki ne sote-uudistusversiot, joita on ollut tekeillä, ovat myöskin vahvasti tähän omavalvontaan pohjanneet. Nyt kun oikeuskansleri on paikalla, niin haluaisin vähän virittää keskustelua tästä menneen toiminnan tarkastelusta tai näistä tarkastuskäynneistä, että miten tämä omavalvonta tosiasiallisesti sopii meidän palveluiden valvontajärjestelmäämme ja kuinka paljon sen varaan voidaan laskea. Virkamiehet ovat todenneet selkeästi suhtautuvansa epäilevästi omavalvontaan, koska se usein jää muodolliseksi. Olemme kuulleet toki paljon siitä, miten yksityisillä palveluntuottajilla omavalvonta on ollut hyvinkin puutteellista, mutta viime aikoina olemme kuulleet myöskin siitä, että aivan vastaavanlaisesti julkisissa palveluissa omavalvonnan osalta on ollut ongelmia. Jos järjestelmämme ja lainsäädäntömme perustuvat vahvasti omavalvontaan ja jos sitten kuitenkin täällä kertomuksessakin todetaan sen pahasti ontuvan, niin näen, että siinä on ristiriita, joka pitäisi pystyä ratkaisemaan.

17.25 **Mari Rantanen ps:** Arvoisa puhemies! Kiinnitän myös huomiota lastensuojelun tilanteeseen, nyt kun täällä oikeuskansleri on paikalla. Kun me kaikki oikeastaan tiedämme, miten paljon tänä päivänä lastensuojelun palveluista tulee palautetta, joka ei ole aina kaikilta osin kovin mairittelevaakaan, niin voisiko tässä olla jopa jonkun sortin kokonaisvaltainen selvitys lastensuojelun osalta, niin että se olisi tämmöinen yhtenäinen ja saataisiin ajantasaista tietoa, missä siellä mennään ja mitkä ovat ne kiireisimmät muutostarpeet?

Sitten kun oikeuskansleri avauspuheenvuorossaan nosti esiin tämän covid-tilanteen, niin siihen liittyen oikeastaan muutama sananen vammaisten oikeuksista, jotka erityisesti tämmöisessä tilanteessa, jossa kriisi tulee, nousevat esiin. Muun muassa nyt keväällä nousi esiin heidän oikeutensa elämään ja käytiin kovasti keskustelua tästä tehohoidon rajauksesta, ja siinähän on potilaslaissa jonkun verran puutteita tälläkin hetkellä, joten sen haluan nostaa tässä esiin.

Erinomainen puheenvuoro edustaja Saloselta tästä omavalvonnasta, jonka varassa eivät voi levätä meidän palvelumme, jotka koskettavat nimenomaan heikoimmassa asemassa olevia tai ihmisiä, jotka ovat hyvin haavoittuneita. Eli kyllä voisi ajatella, että jos tällaista järjestelmää pidetään, niin silloin pitäisi olla myös sanktiojärjestelmä, jos se laatu ei toteudu myöskään sen omavalvonnan osalta. — Kiitos.

17.27 **Mari Holopainen vihr:** Arvoisa puhemies! Olisin kysynyt oikeuskanslerilta, miten eurooppalaisiin oikeuskäytäntöihin suhteutuu Suomessa ainakin nyt kaivosalalla ja kaivoslainsäädännön osalta ilmenevä tapa, jossa suorat edunsaajayritykset ovat mukana kirjoitta-

massa lakia — toki tämä esimerkki voisi olla miltä tahansa toimialalta — tai ainakin valmistelemassa työryhmässä lakiluonnosta sen sijaan, että olisivat kuultavien penkillä. Ja kuten täällä käytiin hyvä keskustelu Vesi on meidän -kansalaisaloitteesta: jos kuitenkin pyritään koko kansallinen kokonaisintressi turvaamaan, miten se sitten kyetään turvaamaan, jos meillä on mahdollisesti aukkoja lainsäädännössä tämän osalta?

17.28 **Marko Kilpi kok:** Arvoisa puhemies! Haluaisin tuoda esimerkin tuolta ihan elävästä elämästä lastensuojelun piiristä: valtion koulukodit. Nehän ovat varsin haastavia paikkoja. Siellä on sijoitettuina semmoisia lapsia, joilla on takana useita epäonnistuneita sijoittamisia, ja siellä on jopa tämmöisiä henkilöitä, joilla voi olla pantarangaistuksia. Nyt sitten on käynyt niin, että oikeusasiamiehen tulkinnan mukaan siellä on puututtu muun muassa liikkumisvapauteen. Näissähän laitoksissa, ymmärrettävistäkin syistä, lasten ja sijoitettavien nuorten liikkumista on rajoitettu, ja nyt sitten tilanne on se, että liikkumista ei voi enää rajoittaa, ja se on aiheuttanut aikamoisia ongelmia, muun muassa tämmöisiä monipartiopoliisitehtäviä sinne paikalle, koska on ollut huomattavia ongelmia niin päihteitten kanssa kuin muunkin käyttäytymisen kanssa.

On selvää, että tässä on lainsäädännöllisesti aika iso puute. On toimivalta-ongelma, kun ei oikein ole mitään, mihinkä perustaa sitä, millä tavalla voidaan rajoittaa ja millä tavalla voidaan puuttua esimerkiksi liikkumiseen, vaikka siihen olisi ilmeiset syyt. Tämä on aiheuttanut kestämättömän tilanteen. Siellä ollaan nyt valumassa yhä syvenevään kaaokseen, ja siellä on ilmeinen väkivallan uhka. Siellä on jo aseistautumistakin tapahtunut. Jotenkin tämä osoittaa sitä, millä tavalla lastensuojelulain henki ei millään tavalla voi toteutua tässä asiassa.

Nyt kanslerilta voisin kysyäkin tässä, mitä tämmöiselle tilanteelle voidaan tehdä ja mitä sille pitäisi tehdä, koska tämä on hyvin kiireellinen, tämä on hyvin akuutti ongelma ja tämä pahimmillaan voi johtaa siihen, että ihmishenkiäkin menetetään. Tämä asia pitäisi saada hyvin pikaisesti kuntoon. Onko minkäännäköisiä vaihtoehtoja tämmöiseen asiaan tarttua ja edetä mahdollisimman nopeasti, jotta kaikkien ymmärtämä lastensuojelun henkikin tässä toteutuisi? — Kiitos.

17.31 **Valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöysti:** Arvoisa puhemies! Kiitän edustajia kysymyksistä. Yritän lyhyitä vastauksia.

Tässä meidän kertomuksessamme on teema-artikkeli yleisesti ottaen perusoikeuksien, erityisesti sosiaalisten perusoikeuksien toteutumisesta suhteessa resursseihin ja ohjaukseen, ja kyllä tämä asia on nyt ajankohtainen näissä yhteiskunnan suurissa uudistuksissa. Tämä asiantila on sellainen, että valvontaa tarvitaan, ja omavalvonta on ihan hyvä laatutyön väline ja edellyttää sitä, että siinä on henkilöstö mukana. Silloin sitä voi hyödyntää, mutta se ei missään tapauksessa riitä: tarvitaan myöskin erillistä viranomaisvalvontaa, ja sitten kunnissa ja mahdollisesti tulevissa sote-maakunnassa tarvitaan myöskin sen järjestäjän suorittamaa valvontaa. Esimerkiksi silloin, kun on hankittu yksityisiä palveluita, niin täytyy ohjata ja tehdä valvontakäyntejä myöskin siitä hankkijan näkökulmasta. Mielestäni tähän asiaan täytyisi kiinnittää huomiota.

Sitten tähän liittyvät nämä lastensuojelun käytännön ongelmakohdat. Nythän nimenomaan näitä lastensuojelulaitosten tarkastuksia on tehnyt eduskunnan oikeusasiamies, ja apulaisoikeusasiamies erityisesti. Me olemme keskittyneet tähän viranomaisvalvonnan puoleen, mutta siitä se kokonaiskuva piirtyy ja varmaan perustuslakivaliokunta voi harki-

ta, miten näitä polkuja voi yhdistää, ja sitten lainsäädäntötyössä sosiaali- ja terveysvaliokunta. Omasta näkökulmastani tässä on lainsäädännöllisiä puutteita, eli on useita vuosia yritetty saada aikaan itsemääräämisoikeuslakia, joka antaisi selkeämmät oikeudet ja velvollisuudet henkilöstölle, ja se lainsäädäntö pitäisi saada kuntoon. Sen lisäksi tarvitaan koulutusta ja pysyvää henkilökuntaa ja edellytyksiä luoda turvallista, välittävää mutta myöskin tarvittaessa rajoja asettavaa miljöötä niitten lasten osalta, joilla on vaikea tilanne.

Lopuksi ottaisin esille tämän pandemian liittyen tähän vammaisten oikeustilanteeseen: siinä on jatkuvasti tarpeita tämmöisten haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten suojelusta huolta pitämiseen.

Ja aivan lopuksi kysymykseen tästä lainvalmistelusta kaivoslainsäädännön valossa. Tässä minun ratkaisussani painotettiin sitä, että eduskunnalle ja siihen hallituksen esityksen perusteluihin annettavan tiedon täytyy olla objektiivista, eli toimialat voivat osallistua siihen taustan valmisteluun ja tehdä osia, mutta sitten täytyy olla semmoinen riittävän objektiivinen ja niistä yksittäisistä edunsaajista etäällä oleva kokoonpano, joka sitten tekee varsinaiset esitykset ja sitten virkatyö on objektiivista. Tämä on hieman eri tavoin eri maissa järjestetty, mutta kyllä pyritään erilaisin keinoin sitten se varmistamaan, ja tähän liittyy myöskin kysymys näistä avoimuus- ja lobbarirekistereistä. Kyllä meillä tämän asian osalta olisi vielä tällaista oikeusvaltion hienosäätöä tehtävä.

Arvoisa puhemies! Ymmärtääkseni olen vastannut esitettyihin kysymyksiin.

Keskustelu päättyi.

Asia lähetettiin perustuslakivaliokuntaan.